

УДК 373.034(437) “1918/1938”

Дзюбишина Н.Б.,

Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, Україна

МОРАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ШКОЛАХ МІЖВОЄННОЇ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Стаття присвячена проблемі морального виховання учнів у експериментальних школах Чехословаччини міжвоєнного періоду (1918 – 1938 рр.). Автор аналізує погляди головного теоретика експериментальних шкіл Вацлава Пришгоди на проблему морального виховання, узагальнює основні засоби та форми морального виховання в окремих експериментальних школах.

Ключові слова: моральне виховання, засоби морального виховання, праця, трудове виховання.

Дзюбишина Н.Б. Нравственное воспитание учеников в экспериментальных школах межвоенной Чехословакии

Статья посвящена проблеме нравственного воспитания учащихся в экспериментальных школах Чехословакии междувоенного периода (1918 – 1938 гг.). Автор анализирует взгляды главного теоретика экспериментальных школ Вацлава Пришгоды на проблему нравственного воспитания, обобщает основные средства и формы нравственного воспитания в отдельных экспериментальных школах.

Ключевые слова: нравственное воспитание, средства нравственного воспитания, труд, трудовое воспитание.

Dzyubishina N.B. The Students' Moral Education in the Experimental Schools of Intermilitary Czechoslovakia

The article deals with the problem of moral education of pupils in experimental schools of Czechoslovakia in the interwar period (1918 – 1938). The views on the problem of moral education of the main theorist of experimental schools Vaclav Prshyhoda have been analyzed, the main means and forms of moral education in certain schools have been summarized.

Key words: moral education, means of moral education, labour, labour training.

Постановка проблеми. З утвердженням України як суверенної держави зростає зацікавленість зарубіжним досвідом освіти та виховання, що сформований духовною культурою іншого народу, його традиціями мови, мистецтва, педагогічної науки. Адже розбудова української освіти та виховання майбутнього вимагає реалістичного переосмислення набутого не лише у вітчизняній практиці, але й у зарубіжній. Повернення духовності, християнської етики, моралі спонукають звертатися й до традицій навчання та виховання експериментальних шкіл, які існували в Чехословаччині в міжвоєнний період (1918 – 1938 рр.) – період чехословацького педагогічного реформізму. Могутнім поштовхом для розвитку чехословацького педагогічного реформізму як складової зарубіжної реформаторської педагогіки кінця XIX – початку XX ст. послужило принципово нове осмислення людської суті та людського буття у філософських теоріях того часу, які відкинули технократичний підхід до особистості, що визнавав перевагу природничо-наукових знань над почуттями. На противагу механіцизму в осмисленні суті життя та його існування відроджується та поглиблюється погляд на людину як на єдність тілесного, духовного й душевного витоків, які синтезують розум, почуття та практичну діяльність [2, с. 154-155].

Аналіз наукових досліджень. Проблеми чехословацького педагогічного реформізму міжвоєнного періоду 1918 – 1938 рр. практично не досліджувалися вітчизняною наукою. Вчені лише побіжно торкалися питань розвитку та функціонування педагогічних реформ освітньої сфери Чехословаччини зазначеного періоду (М.Євтух, В.Кемінь, М.Кузьмін). Ця тема стала предметом наукових пошуків зарубіжних учених XIX – XX ст., зокрема, чеських. Варті уваги праці Я.Ванека (J.Vaněk), Р.Ванової (R.Vanová), С.Врани (S.Vrána), В.Ендіка (V.Andic), Ф.Дртіни (F.Drtina), В.Спевачека (V.Spěvaček), Б.Угера (B.Uher), Е.Урбановської (E.Urbanovská), Е.Чапека (E.Čapek) та інших, які присвячені вивченню окремих питань досліджуваної проблеми.

Мета статті – проаналізувати педагогічні погляди головного теоретика та організатора експериментальних шкіл міжвоєнної Чехословаччини Вацлава Пршигоди на проблему морального виховання учнів та узагальнити основні засоби та форми морального виховання в окремих експериментальних школах.

Виклад основного матеріалу. Норми та цінності традиційної політичної культури чехів і словаків базувалися на принципах де-

мократії, гуманізму, на ідеї рівності, поваги до думки кожного. Саме з цих ідеалів виросла тенденція до реформізму, переваги розуму над насиллям.

Реформаторські пошуки чехословацької педагогічної думки 20-30-х років ХХ ст. є цікавим явищем у процесі розвитку шкільництва та в історії чеського та словацького вчителства. Ніколи до того й, на жаль, після того не вдалося створити продуману концепцію шкільної реформи та залучити до неї численну армію вчителів-новаторів. Чільне місце в реформі чехословацької системи освіти займали проблеми морального виховання молоді.

Варто зазначити, що виховання загальнолюдських цінностей моральної культури було притаманне чеському народу починаючи з гуситського періоду – періоду діяльності Общини чеських братів. Великий педагог Ян Амос Коменський відстоював гуманістично-демократичну програму виховання, доклав чимало зусиль для перетворення школи в заклад безперервних розумових зусиль учнів, де змагаються розум та талант, долаються моральні недоліки. Моральність пов’язувалася насамперед із вихованням мудрості. Філософська та педагогічна концепція першого президента Чехословацької республіки Т. Масарика теж ґрунтувалася на ідеях демократії та гуманізму.

Після 1918 року в новоствореній Чехословацькій республіці спостерігався інтенсивний розвиток експериментального шкільництва, педагогічні новатори прагнули усунути все, що сковувало дитину, заважало її фізичному та духовному розвитку. Вони шукали підтримки у світовій педагогіці, звертаючись до набутку відчайдушного Ж.-Ж. Руссо, людяного та люблячого Й.-Г. Песталоцці. Сильний вплив на них мав і Л. Толстой, для якого дитина була ідеалом гармонії краси, добра та правди. Школа Общини чеських братів, її народність захоплювала їх інтерес, а творчість Я. Коменського вказувала шлях.

Головним ідеологом, теоретиком та організатором експериментальних шкіл у Чехословаччині міжвоєнного періоду (1918 – 1938 рр.) був Вацлав Пршигода. Варто зазначити, що В. Пршигоді часто докоряли, що, втілюючи в життя ідеї педагогічного реформізму в системі освіти Чехословаччини, вчений односторонньо цікавився лише проблемами дидактики й занедбав питання виховання школярів. Ми не можемо погодитися з цілком хибними думками, які вели до хибного розуміння суті педагогічної концепції В. Прши-

годи. Можна стверджувати, що, навпаки, саме проблемами виховання педагог-реформатор цікавився насамперед і зробив вагомий внесок у дослідження цього процесу.

Отже, проблеми внутрішньої реформи освіти, тобто покращення процесу виховання чеської молоді, були органічною складовою концепції педагогічного реформізму В. Пршигоди та розглядалися у його працях “Раціоналізація освіти”[4], “Ідеологія нової дидактики”[3] та в передмові до дослідження “Реформаторська робота в школі” [5].

Провідною педагогічною думкою, якої В. Пршигода дотримувався при організації процесу виховання учнівської молоді, є ідея суспільного прогресу. Виховання має викликати зміни в поведінці дитини з метою сприяння моральному, культурному, соціальному та економічному прогресу всього суспільства [5, с. 6].

Суспільство та шкільну організацію В. Пршигода розглядав у зв’язку з виховною роботою як рівноправні чинники, які співіснують і, власне кажучи, мали б співіснувати в однакових умовах, об’єднуючи однакові ідеї. Школа не повинна бути, на його думку, консервативним чинником, а прогресивною силою соціального, культурного та економічного піднесення [4, с. 16].

Важливим моментом реалізації проблем виховання В. Пршигода вважав проблему керівництва цим процесом. Питання раціонального керування вихованням розглядалося у травні 1938 року в Зліні на IX з’їзді вчителів експериментальних і реформованих шкіл, на якому В. Пршигода виступив із головною доповіддю на тему “Виховання характеру в трудовій школі”. Як учений він доводив необхідність індивідуального навчання в новій школі, наголошував на необхідності колективного виховання. В цьому питанні видатний чехословацький педагог посилався на Т. Г. Масарика (“Навчання повинно бути індивідуальним, а виховання – колективним”) і зазначав, що коли для виховання моральної грані особистості функціональною основою є поняття “колектив”, то для навчання – поняття “особистість” [3].

Реформатор діалектично пояснював це питання, зазначаючи, що у диференційованій і навчально-індивідуалізованій школі існує взаємна напруга у співвідношенні між частинами та цілим, а особливо сильна – між особистістю та суспільством. Індивідуальний аспект шкільного виховання вимагає інтенсивної суспільної консолідації. На його думку, кожен учень повинен усвідомлювати

необхідність суспільних моральних норм, які впорядковують його ставлення до суспільства та з якими він повинен узгоджувати свою індивідуальну діяльність. В. Пршигода шукав філософську основу моралі та формулював її з точки зору позитивізму так: “Мораль змінює поведінку членів суспільства і зберігає певний рівень на основі правил, які виникли з труднощів суспільних зв’язків і з потреби суспільного захисту. Спосіб, за допомогою якого особистість набуває моральних переконань і моральних навичок, є суспільним зв’язком, який базується на сприйманні поглядів суспільного середовища і виробленні реакцій на суспільні ситуації” [3, с. 102].

У своїй лекції В. Пршигода вимагав такої організації школи, яка створювала б природні умови життя. Лише так школа веде до активності, яка зміцнюється завдяки індивідуальній відповідальності та здатна перемогти перешкоди. Вона повинна водночас вести учня до соціальної активності, яка найкраще проявляється в учнівському самоуправлінні. Як необхідна диференціація у навчанні, так категорично відкидає її В. Пршигода у вихованні та ставить вимогу спільного й колективного виховання. Головним методом, за допомогою якого можна досягти цієї мети, є активне життя в організації, що є основою суспільної школи [3, с. 103].

В. Пршигода наголошував, що успіх виховання залежить від того, наскільки широко можливість поводитися відповідно до ситуації отримають учні. Поведінка, однак, повинна базуватися на внутрішньому переконанні учня, тобто виходити з його особистих інтересів. Таким чином, суспільна школа шукає зв’язки між інтересами особистості й обов’язками її перед суспільством. Чеський учений вважав обов’язком суспільства надавати талановитим учням своєю системою шкільного виховання можливість виділитися та застосувати свої здібності [4, с. 163]. Надати всім учням однакову можливість учитися й виховуватися є моральним заповітом школи. При цьому він нагадував, що рівень освіти не може бути однаковим, однаковою буває лише можливість учитися, а також виховуватися в колективі [4, с. 206].

Важливою умовою реалізації моральних принципів виховання В. Пршигода вважав формування системи самоуправління учнів, що активно запроваджувалася в експериментальних школах Чехословаччини. Основою учнівського самоуправління, на його думку, є ідея солідарності як регулюючого принципу шкільної органі-

зації [5, с. 28]. Саме ця організація є сильним виховним чинником. Людина повинна усвідомлювати свою залежність від суспільства, тому виховання потрібно організовувати так, щоб насамперед пробудити згуртуванням великої кількості людей почуття меншовартості й залежності особистості від суспільства. Що більшим є згуртування людей, то більший виховний вплив на особистість здійснюється з соціального боку.

З цього приводу В. Пршигода у виховному плані рекомендував створювати великі навчальні заклади, щоб згуртування учнів у них було більшим і щоб існувала можливість вирішувати більше суспільних проблем. Крім цього, вчений наголошував, що при шкільному самоуправлінні ставлення учителів до учнів повинно бути дружнім і привітним. Зверхне ставлення учителів до учнів несумісне з духом самоуправління. Потрібно, щоб учителі щиро ставилися до автономної організації, підтримували її й надавали допомогу під час процесу її становлення [4, с. 389].

У теорії ролі шкільного самоуправління у процесі виховання учнів В. Пршигоди важливими засобами суспільного та морально-виховання є учнівські гуртки, шкільна газета й загальношкільні збори. На його думку, цей процес виглядає так: “Шкільні збори згуртовують учнів у єдиний цілеспрямований колектив. У старій школі збори відбувалися лише з нагоди шкільного свята або були засобом церковного об’єднання. А в новій школі збори стають необхідним щоденним засобом суспільного виховання, пробудження інтересу до інших і плекання прихильності до суспільної організації” [4, с. 393].

Велику педагогічну цінність, на наш погляд, мають запропоновані та пропаговані В. Пршигодою засоби морального виховання, які стали загальноприйнятими як у школах Чехословаччини в 30-х роках, так і в нинішніх школах Чеської республіки. Серед найбільш цінних засобів виховання вчений виокремив такі: виховні години, спільний обід, символи громадської єдності (шкільний прапор, гімн, привітання), спортивні команди, товариство колишніх учнів. При цьому, на думку В.Пршигоди, значним виховним чинником є так званий дух школи, який формується внаслідок співдії багатьох факторів, але постійно спрямовується, підтримується та плекається учительським колективом і директором школи.

Оскільки В. Пршигода був головним ідейним натхненником та організатором експериментальних шкіл у міжвоєнній Чехосло-

ваччині, то його ідеї щодо організації процесу виховання молоді, зокрема, морального, широко застосовуються. Нова методика навчальної роботи вимагала й нових підходів у вихованні. Їх передумовою стало, в першу чергу, формування нових стосунків між учителем та учнем, які ґрунтувалися на співпраці та взаємній довірі. Прагнення формувати в дітей позитивні риси характеру (відвертість, щирість, відповідальність, старанність, активність, колективізм тощо) вели до використання нетрадиційних форм роботи.

Цікавими, на наш погляд, є такі форми роботи:

- спортивні ігри (наприклад, в експериментальних школах міста Злін, яке було в авангарді руху чехословацького педагогічного реформізму, завдяки підприємцю та меценату Томашу Баті були збудовані спортзали та великі шкільні стадіони та додатково в шкільну програму вводилися уроки фізичного виховання);

- учнівське самоуправління, членами якого були власне всі учні школи та всі несли відповідальність за порядок у ній;

- учнівські клуби, в яких учні самі розробляли статут і обирали своїх функціонерів. Популярними були читацький клуб, ляльковий театр, фотоклуб, клуб господиньок, клуб садівників, географічний, клуб ручної праці тощо;

- шкільний хор та шкільний оркестр;

- шкільне кіно.

По-новому розвивалася співпраця школи з батьками. Батьки були добре поінформовані про організацію, методи й цілі експериментальної школи, довідувалися про виховні заходи через щомісячник “Sdělení rodičů” (“Інформація для батьків”). Через часопис їх запрошували на бесіди, уроки, спеціальні лекції.

Основну мету виховання чеський народ вбачав у завданні створити “...суспільство людей здорових, фізично і духовно гармонійно розвинутих, здатних до радісної праці й обізнаних із нею – фізичною і духовною – для загального добра. Школа має виховувати міцні моральні характери, проникнуті почуттям братерської людяності, які живуть і працюють для кращого майбутнього” [6, с. 76].

Поставлена мета в експериментальних школах Чехословаччини досягалася насамперед працею як основним засобом морального виховання. Так, в одній із перших чеських експериментальних шкіл Франтішка Бакуле, яка мала назву “вільний інтернат”, праця трактувалася як соціальне виховання, цінувалося значення групової роботи. “Вільний інтернат” відіграв роль навчального

закладу, притулку для дітей із фізичними вадами розвитку, надавав можливість навчатися й заробляти у власній школі. Так він виконував свою навчальну функцію методом виховання життям і працею. Його практика дозволила подолати авторитарність у навчанні та вихованні, придушення особистості дитини та формалізм виховання, проти яких була спрямована вся реформаторська педагогіка [1, с. 131].

Варто наголосити, що фізична праця була головним засобом морального виховання і в експериментальних школах м. Кладно та м. Голешовиці. У статутах цих шкіл зазначалося, що, крім шкільного навчання, всі учні беруть участь у домашній і господарській праці в школі та поза школою. Це були школи праці, оскільки тут навчали всіх важливих фахів. Засновники шкіл відповідально ставилися до творчої трудової діяльності своїх вихованців і намагалися передусім добре облаштувати учнівські майстерні. Тут дотримувалися принципу самому заробляти собі на хліб. Навчання передбачало перш за все оволодіння сільськогосподарськими професіями з метою не стільки професійного, скільки морального вдосконалення, яке, на переконання керівників школи, дає праця на землі. Для цього досить ефективно використовувався шкільний сад, де працював майстер-садівник зі своїми учнями. Мешканці м. Кладно, за свідченнями учнів і вчителів, охоче купували вирощені у школі культури, бо були переконані, що роблять добру справу. Саме це надавало матеріальну підтримку школі, де навіть не було ні сторожа, ні прибиральниць: їх роботу виконували самі діти [7].

Учителі школи виховували та розвивали в дітей такі риси, як уміння спілкуватися, взаємодопомога, співпраця з тим, щоб діти зрозуміли й оцінили значення колективного життя та праці. У стосунках учителів і учнів домінував принцип рівності.

У експериментальній школі Л.Гавранека, Ф.Крха і Л.Шварца “Дім дитинства” метою морального виховання була “душевна й тілесна чистота”. Моральне виховання педагоги поділяли на дві складові: виховання характеру та естетичне виховання (мистецьке, музичне, фізичне).

Теоретичні та практичні методи морального виховання найкраще розробив Ф.Крх у рукописі “Дім дитинства”, експериментальний виховний заклад у Крнському краї”. Під впливом ідей Я. Коменського, Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Л. Толстого автор акцентував увагу на гуманістичних основах морального виховання. На його

думку, для успішного виховання потрібна єдність у виховному впливі. Цю вимогу “Дім дитинства” виконував майже ідеально, оскільки вихованці були сиротами, заклад розташовувався в сільській місцевості серед чудової природи, мав особливий емоційний клімат, тоді як інші експериментальні школи виникали у великих містах. Керівники “Дому дитинства”, дотримуючись вимоги єдності виховного впливу, враховували принципи природного виховання, коли відлучали дітей від шкідливих впливів міста та суспільства, вирушаючи з ними в сільську місцевість. Саме в цьому був помітний вплив педагогічних ідей Ж.-Ж. Руссо [6].

Важливим засобом виховання в “Домі дитинства” був режим дня, що нагадував режим дня в родині. Діти за точно визначеним часом виконували домашню роботу самотужки. Тут вони освоювали роботу, яку мали виконувати в майбутньому житті, та вчилися поважати працю інших.

Висновки. Отже, в експериментальних школах Чехословаччини, котрі існували відповідно до розробленого В. Пршигодою плану, вагоме місце займало моральне виховання учнів, основою якого була праця. Через спільно виконувану роботу створювалася цілісна учнівська громада, заснована на взаємній любові та повазі. У досягненні мети трудового та морального виховання провідну роль відігравали колективна діяльність, самоврядування учнів, особистий приклад учителів та їх педагогічний такт.

Список використаної літератури та джерел:

1. Дзюбишина Н.Б. Педагогічний реформізм у Чехословаччині в міжвоєнний період (1918 – 1938 рр.): Дис. на здобуття наукового ступеня кандидата пед. наук: спец. 13.00.01 “Загальна педагогіка”. / Н.Б. Дзюбишина. – Рівне, 2011. – 238 с.
2. Духавнева А. В. История зарубежной педагогики и философии образования / А. В. Духавнева, Л. Д. Столяренко. – Ростов н/Д, 2000. – 276 с.
3. Příhoda V. Ideologie nové didaktiky / V. Příhoda. – Praha, 1936. – 195 s.
4. Příhoda V. Racionalizace školství. Funkcionální organizace školské soustavy / V. Příhoda – Praha, 1934. – 461 s.
5. Příhoda V. Reformní praxe školská. Výchovna a učebna organizace školy II. stupně / V. Příhoda, J. Nykl, L. Hanus. – Praha, 1936. – 183 s.
6. Spěvaček V. Počátky a základy českých škol pokusných / V. Spěvaček. – Praha, 1970. – 166 s.
7. Statut Volné socialistické školy práce na Kladně / Spěvaček V. Počátky a základy českých škol pokusných / V. Spěvaček. – Praha, 1970. – S. 128 – 136.